

Oleksandr KASHCHUK SThD

Narodowy Uniwersytet im. Iwana Franki we Lwowie

ISTOTA I CECHY NIEBIAŃSKIEGO SZCZĘŚCIA W NAUCZANIU GRZEGORZA WIELKIEGO

Zgodnie z nauką Grzegorza Wielkiego niebiańskie szczęście jest najwyższym rodzajem prawdziwego szczęścia dostępnego człowiekowi. Jest ono doskonałym dopełnieniem i uwieńczeniem duchowych przeżyć sprawiedliwego człowieka, zdobytych dzięki cnotom w życiu ziemskim, które są podstawą prawdziwego ziemskiego szczęścia¹. Ten stan jest koniecznym wprowadzeniem do niebiańskiego szczęścia, będącego najwyższym celem ludzkiego życia².

Celem niniejszego artykułu jest opracowanie Grzegorzowego rozumienia istoty i cech niebiańskiego szczęścia. W pierwszej części artykułu zostanie przedstawiona istota tego rodzaju szczęścia, a w drugiej – jego cechy.

ISTOTA NIEBIAŃSKIEGO SZCZĘŚCIA

Zgodnie z nauczaniem Grzegorza Wielkiego istotę szczęścia należy rozpatrywać w dwóch aspektach – przedmiotowym oraz podmiotowym³.

¹ W nauczaniu Grzegorza Wielkiego można wyróżnić trzy rodzaje szczęścia: dwa przeżywane w życiu ziemskim, a związane z posiadaniem ziemskich lub duchowych dóbr, i jeden dotyczący życia wiecznego, związany z niebiańskim oglądaniem Boga. Szczęście związane z posiadaniem przemijających dóbr jest nieprawdziwe, iluzoryczne i niegodziwe, natomiast dwa kolejne rodzaje szczęścia związane z rzeczywistością duchową są prawdziwe.

² Por. J. P. McClain, *The Doctrine of Heaven in the Writings of Saint Gregory the Great*, Washington 1956, s. 75.

³ W odniesieniu do zasadniczej kwestii o charakterze metodologicznym, która dotyczy aspektów rzeczywistości szczęścia, posługujemy się terminologią historyków filozofii zajmujących się teorią szczęścia. Utrzymują oni, że zjawisko szczęścia może być rozumiane w dwóch aspektach: przedmiotowym i podmiotowym. Rozumienie przedmiotowe wskazuje na posiadanie pewnego rodzaju dóbr, którymi mogą być dobra duchowe, jak cnota, a także dobra zewnętrzne w odniesieniu do ludzkiego ducha, jak na przykład dobra materialne. Rozumienie podmiotowe oznacza stan świadomości człowieka polegający na przeżywaniu radości, zado-

W związku z tym niniejszy paragraf poświęcony przedstawieniu istoty niebiańskiego szczęścia składa się z dwóch części. W pierwszej zostanie przedstawiony aspekt przedmiotowy omawianego szczęścia, a w drugiej – podmiotowy.

Aspekt przedmiotowy – posiadanie Boga w niebie

Według autora *Moraliiów* niebiańskie szczęści w aspekcie przedmiotowym polega na oglądaniu Boga w niebie (*videre, aspicere, conspicere, cernere*)⁴, które papież określa też mianem kontemplowania Go (*contemplatio*)⁵. Powyższa teza znajduje potwierdzenie w następującej wypowiedzi:

Przez oglądanie Bożej wieczności [święci] stają się wieczni; i gdy przyjmują dar widzenia Go, przez przyjęcie szczęścia naśladują to, co widzą⁶

Jak widzimy, stan, który biskup Rzymu określił najpierw jako przyjęcie daru widzenia Boga (*visionis eius donum percipiunt*), przedstawił następnie jako przyjęcie szczęścia (*ex perceptione beatitudinis*)⁷. Zestawie-

wolenia wynikającego z posiadania konkretnego rodzaju dóbr. Z połączenia obydwu aspektów może powstać rzeczywistość szczęścia jako stan radości uzasadniony posiadaniem dóbr. Por. W. Tatarkiewicz, *O szczęściu*, Warszawa 1985, s. 16–19; A. Podsiad, *Słownik terminów i pojęć filozoficznych*, Warszawa 2000, kol. 858; M. Żardecka, *Szczęście*, [w:] *Leksykon filozofii klasycznej*, red. J. Herbut, Lublin 1997, s. 494–495. Śledząc felicytologiczną myśl Grzegorza Wielkiego, można zauważyć, że wypowiadając się na temat szczęścia, także on mówi o posiadaniu dóbr oraz radości wypływającej z tego posiadania (Gregorius Magnus, *Moralia in Iob* XV, 40, 46; VIII, 10, 20). Autor *Moraliiów* nie określa wprawdzie wspomnianych elementów szczęścia mianem aspektów przedmiotowego i podmiotowego, ale z całą pewnością można w jego nauczaniu wyróżnić dwa wspomniane aspekty rzeczywistości szczęścia. Papież nie daje abstrakcyjnej definicji szczęścia, a więc nie określa wprost istoty ogólnie pojętego szczęścia, ale analizuje konkretne jego rodzaje. Można jednak zauważyć, że kwestia aspektów – przedmiotowego i podmiotowego – jest, zgodnie z intencją autora, za każdym razem fundamentalnym „szkieletem”, na którym opiera się charakterystyka danego rodzaju szczęścia, chociaż aspekty te w każdym przypadku rozumiane są nieco inaczej.

⁴ Por. Gregorius Magnus, *Moralia in Iob* XVIII, 54, 91.93; XIX, 2, 4; XVIII, 48, 79.

⁵ Por. tamże, XXVI, 44, 80; XVIII, 54, 93.

⁶ Tamże, XVIII, 48, 79, CCL 143A, s. 942: „Aspiciendo quippe aeternitatem Dei, fit eis [sanctis] ut aeterni sint; et dum visionis eius donum percipiunt, ex perceptione beatitudinis imitantur quod vident”

⁷ W twórczości Grzegorza Wielkiego można wyróżnić różne terminy, które podkreślają bardziej przedmiotowy aspekt niebiańskiego szczęścia. Jednym z najczęściej używanych jest *beatitudo* (*szczęście wieczne, niebiańska szczęśliwość, zbawienie, niebiańskie błogosławieństwo*). Por. Gregorius Magnus, *Moralia in Iob* XXXV, 14, 28; XXXV, 8, 16; VIII, 52, 89; XXIX, 2, 4; IX, 49, 75; VI, 23, 40. Znaczenie terminu *beatitudo*, podobnie jak innych używanych w tym kontekście, zakorzenione jest w tradycji starożytnej i nie odbiega zasadniczo od

nie to pozwala stwierdzić, że zdaniem Grzegorza Wielkiego, niebiańskie szczęście utożsamia się z oglądaniem Boga w niebie. Chociaż stan niebiańskiej wizji Boga jest podstawą szczęścia, to jednak utożsamia się on bardziej z aspektem przedmiotowym polegającym na posiadaniu określonego dobra, którym w przypadku niebiańskiego szczęścia jest Bóg⁸ Autor *Moraliiów* podkreśla, że widzenie (*videre*) Boga w wieczności oznacza posiadanie (*habere*) Go⁹ Na tej podstawie możemy stwierdzić, że niebiańska wizja Boga stanowi o pozaziemskim szczęściu, ale z tej racji, że utożsamia się z posiadaniem Boga, wskazuje raczej na aspekt przedmiotowy, będący istotowym elementem tego rodzaju szczęścia¹⁰

Trwanie człowieka w stanie niebiańskiego posiadania Boga oznacza bliską duchową łączność (*iungere*) z Nim¹¹, którą papież rozumie jako uczestniczenie (*participatio*) w Bogu¹² Siłą łączącą sprawiedliwego człowieka z Bogiem w niebie jest miłość, którą przepojone jest niebiańskie kontemplowanie Stwórcy¹³

znaczeń występujących w łacińskim piśmiennictwie przedchrześcijańskim i wczesnochrześcijańskim. Por. *Słownik łacińsko-polski*, red. M. Plezia, t. 1, Warszawa 1998, s. 351–352; A. Blaise, *Dictionnaire latin-français des auteurs chrétiens*, Paris 1954, s. 111–112. Spokrewnionym pod względem znaczenia z *beatitudo* jest u Autora *Moraliiów* rzeczownik *felicitas* (niebiańska szczęśliwość, wieczne szczęście). Por. Gregorius Magnus, *Moralia in Iob XXXIII*, 14, 29; V, 1, 1; VI, 30, 48. Por. A. Blaise, *Dictionnaire...*, s. 347. W celu określenia rzeczywistości niebiańskiego szczęścia, szczególnie w aspekcie przedmiotowym, Grzegorz Wielki stosuje też wyrazy zawierające rdzeń rzeczownika *prosperitas*. Por. Gregorius Magnus, *Moralia in Iob XXVII*, 45, 74; XX, 38, 74; XV, 45, 51. Por. A. Blaise, *Dictionnaire...*, s. 678. Trzeba zaznaczyć, że ponieważ autor *Moraliiów* nie stosuje przedstawionych terminów w sposób konsekwentny i precyzyjny, bardziej dokładne ich uporządkowanie wydaje się niemożliwe.

⁸ Por. Gregorius Magnus, *Moralia in Iob IX*, 33, 50; XXXIII, 14, 29; XX, 38, 74.

⁹ Por. tamże, XIX, 2, 4; CCL 143A, s. 958: „Videre quippe perfecte coaeternam Deo sapientiam, hoc est quod habere” Por. J. P. McClain, *The Doctrine...*, s. 40. Posiadanie Boga wcale nie oznacza, że człowiek włada Bogiem, lecz wskazuje na głęboką duchową więź człowieka ze Stwórcą.

¹⁰ Por. J. P. McClain, *The Doctrine...*, s. 51.

¹¹ Por. Gregorius Magnus, *Moralia in Iob XXXV*, 16, 42. Por. tamże, VI, 30, 48; XVI, 13, 18; Tenże, *Homiliae in Hiezechielem Prophetam I*, 8, 3–4; tenże, *Homiliae in Evangelia II*, 29, 5. Por. J. P. McClain, *The Doctrine...*, s. 64–65.

¹² Por. Gregorius Magnus, *Moralia in Iob XVIII*, 50, 81. Należy zaznaczyć, że, zgodnie z nauczaniem Grzegorza Wielkiego, duchowe zjednoczenie człowieka z Bogiem w życiu pozaziemskim nie oznacza, iż zacierza się ludzka natura. Osoba ludzka, zdaniem papieża, chociaż niejako przewycięży to, że jest stworzeniem, to jednak nadal pozostanie poddana Bogu. Człowiek nie przestaje być stworzeniem i nie staje się Stworzycielem, lecz tylko kontempluje Stworzyciela i duchowo jednoczy się z Nim. Por. Gregorius Magnus, *Moralia in Iob VIII*, 8, 13; XVIII, 48, 79. Por. J. P. McClain, *The Doctrine...*, s. 40–42.

¹³ Por. Gregorius Magnus, *Moralia in Iob XXV*, 7, 16; tenże, *Homiliae in Evangelia I*, 12, 4; tenże, *Homiliae in Hiezechielem Prophetam II*, 4, 18; II, 9, 10. Por. J. P. McClain, *The Doctrine...*, s. 40–43. W doktrynie Grzegorza Wielkiego miłość Boga wiąże się istotowo z poznaniem Go, dlatego należy przyjąć, że człowiek łączy się z Bogiem przez intelekt. Por.

Według Grzegorza Wielkiego oglądanie Boga w niebie będzie miało swoisty charakter. Papież podkreśla, że sprawiedliwy człowiek w wieczności zobaczy Boga twarzą w twarz (*praesentem Dei uultum cernere*)¹⁴, w istocie Jego natury (*essentia naturae*)¹⁵ i w substancji (*substantia*)¹⁶. W niebiańskim poznaniu Boga sprawiedliwym ludziom zostanie ujawniona tajemnica wewnętrznego życia Trójcy Świętej i inne Boże tajemnice, które w życiu ziemskim człowiek poznawał przez wiarę¹⁷.

Należy zaznaczyć, że zgodnie z nauczaniem autora *Moraliiów*, sprawiedliwy człowiek będzie miał udział w niebiańskim kontemplowaniu Boga na dwóch etapach. Najpierw po cielesnej śmierci, a przed powszechnym zmartwychwstaniem ciał, zjednoczenia z Bogiem będzie doświadczać sama dusza człowieka. Po zmartwychwstaniu zaś udział w posiadaniu Boga będzie miała ludzka dusza połączona z nieskazitelnym ciałem¹⁸.

Aspekt podmiotowy – przeżywanie niebiańskiej radości

W nauczaniu Grzegorza Wielkiego niebiańskie szczęście w aspekcie podmiotowym oznacza przeżywanie niebiańskiej radości wyływającej z kontemplowania Boga. To właśnie miłość, łącząca człowieka z Bogiem w niebiańskiej wizji, zapewnia przeżywanie radości (*amoris ardor [...] delectans*)¹⁹. Świadectwem Grzegorzowego przekonania, że niebiańska

---

Gregorius Magnus, *Homiliae in Evangelia* II, 27, 4. Por. tenże, *Homiliae in Hiezechielem Prophetam* II, 9, 10. Por. M. Casey, *Spiritual Desire in the Gospel Homilies of Saint Gregory the Great*, „Cistercian Studies” 16:1981, nr 4, s. 313; J. P. McClain, *The Doctrine...*, s. 30–31.

¹⁴ Por. Gregorius Magnus, *Homiliae in Evangelia* II, 37, 1; I, 14, 5. Por. McClain, *The Doctrine...*, s. 31.

¹⁵ Por. Gregorius Magnus, *Homiliae in Hiezechielem Prophetam* I, 2, 20. Por. J. P. McClain, *The Doctrine...*, s. 32; P. Gwiazda, *Życie kontemplacyjne według św. Grzegorza Wielkiego*, Warszawa 2001, s. 185.

¹⁶ Por. Gregorius Magnus, *Homiliae in Hiezechielem Prophetam* II, 4, 15. Por. J. P. McClain, *The Doctrine...*, s. 32. Grzegorz Wielki przy pomocy odnoszących się do Boga terminów „natura” (*natura, essentia naturae*) i „substancja” (*substantia*), które zdaje się używać zamiennie, określa to, co w Bogu najistotniejsze.

¹⁷ Por. Gregorius Magnus, *Moralia in Iob* XXX, 4, 17; XXX, 14, 49; XXXV, 16, 42; tenże, *Homiliae in Hiezechielem Prophetam* I, 10, 43; tenże, *Homiliae in Evangelia* II, 24, 4. Por. J. P. McClain, *The Doctrine...*, s. 34–37; B. E. Daley, *The Hope of the Early Church. A Handbook of Patristic Eschatology*, Cambridge 1991, s. 213.

¹⁸ Por. Gregorius Magnus, *Moralia in Iob* Praefatio, X, 20; XXXV, 14, 25; IX, 11, 17. Por. J. P. McClain, *The Doctrine...*, s. 78–83.99–100; B. E. Daley, *The Hope...*, s. 213.

¹⁹ Por. Gregorius Magnus, *Homiliae in Hiezechielem Prophetam* I, 8, 15. Por. J. P. McClain, *The Doctrine...*, s. 44.

wizja Boga jest źródłem radości może być następująca wypowiedź, dotycząca sprawiedliwych ludzi przebywających w niebie:

[...] chociaż ta ich radość z widzenia Pana nie ma dokąd wzrastać, bardziej jednak odczuwają, że są dłużnikami swojego Stwórcy, [...] ²⁰

Przytoczone zdanie dowodzi, że, według biskupa Rzymu, sprawiedliwi ludzie przeżywają radość (*gaudium*) ²¹ czerpaną z niebiańskiego oglądania Boga (*ex visione dominica*) ²²

Grzegorz Wielki jest przekonany, że niebiańska radość w istotowy sposób wiąże się z oglądaniem Boga, tak że kontemplowanie Stwórcy w sposób naturalny powoduje przeżywanie radości, a radość człowieka zakłada jego przebywanie w stanie, który bywa określany przez papieża jako posiadanie Boga. Potwierdzeniem takiego poglądu może być wypowiedź Grzegorza, w której stwierdza on, że niegodziwy człowiek z tego powodu, iż nie pragnął mieć udziału (*portio*) w Bogu, czyli nie pragnął niebiańskiej łączności ze Stwórcą przez oglądanie Go, swój udział w wieczności odnajdzie poza Bogiem, w ogniu. Następnie autor dodaje, że ten niegodziwy nie poszukiwał radości (*gaudere*) w Bogu, dlatego zostanie w wieczności odłączony od Jego oblicza ²³ W powyższych słowach możemy zauważyć, że pragnienie radości w Bogu oznacza pragnienie posiadania udziału w Nim, czyli pragnienie kontemplowania Bożego oblicza. Wskazuje to na nierozłączność przeżywania niebiańskiej radości

²⁰ Gregorius Magnus, *Moralia in Iob* XXXIII, 14, 29; CCL 143B, s. 1699: „[...] quamvis illud ex visione dominica eorum gaudium non sit quo crescat, magis tamen auctori suo esse se debitores sentiunt, [...]”

²¹ Do kręgu terminologii związanej z rzeczywistością niebiańskiego szczęścia odnoszą się terminy, które oznaczają radość jako stan świadomości człowieka wynikający z niebiańskiej łączności z Bogiem. Do tej grupy należą wyrazy zawierające rdzenie następujących słów: *gaudium* (por. Gregorius Magnus, *Moralia in Iob* XVIII, 54, 91; XXXIII, 14, 29; Praefatio, 10, 20; XXXV, 14, 25; XXVI, 21, 37; XV, 33, 39; XXVI, 44, 80; XXXIV, 19, 37; X, 19, 36; XXI, 10, 17; VII, 31, 46; XVI, 20, 25; XX, 36, 71; I, 15, 22; I, 21, 29; XXXIV, 5, 10; XXIV, 11, 34. Por. A. Blaise, *Dictionnaire...*, s. 371); *laetitia* (por. Gregorius Magnus, *Moralia in Iob* XXXV, 17, 44; VIII, 52, 88; XXXIII, 20, 37; XVI, 13, 18. Por. A. Blaise, *Dictionnaire...*, s. 484); *exultatio* (por. Gregorius Magnus, *Moralia in Iob* XXXV, 17, 44; VIII, 52, 88; XVIII, 19, 30; XVI, 13, 18. Por. A. Blaise, *Dictionnaire...*, s. 338); *hilaritas* (por. Gregorius Magnus, *Moralia in Iob* VI, 30, 48; VIII, 52, 88. Por. A. Blaise, *Dictionnaire...*, s. 390).

²² Por. Gregorius Magnus, *Moralia in Iob* XVIII, 54, 91; XXIV, 11, 34; VI, 30, 48; XXVI, 21, 37. Por. J. P. McClain, *The Doctrine...*, s. 45–48. 31.

²³ Por. Gregorius Magnus, *Moralia in Iob* XV, 33, 39; CCL 143A, s. 774: „Iniquus vero quia habere portionem suam ipsum Dominum non quaesivit, partem suam extra Dominum ignem invenit, ut ab eius facie exclusus, quia gaudere in ipso non appetiit, sub ipso crucietur”

z oglądaniem Boga²⁴ Na podstawie powyższych stwierdzeń możemy przekonać się, iż według biskupa Rzymu na istotę niebiańskiego szczęścia składają się: niebiańskie kontemplowanie Boga oraz radość czerpana z tego kontemplowania²⁵

Zgodnie z nauczaniem papieża, podobnie jak w niebiańskim oglądaniu Stwórcy, tak też w nierozłącznym z nim przeżywaniu radości, sprawiedliwy człowiek będzie miał udział na dwóch etapach. Przeżywanie radości przed powszechnym zmartwychwstaniem będzie obejmować tylko duszę człowieka, a po zmartwychwstaniu także jego ciało²⁶

CECHY NIEBIAŃSKIEGO SZCZĘŚCIA

Charakteryzując rzeczywistość niebiańskiego szczęścia z punktu widzenia poszczególnych ludzi doświadczających tego stanu, można na podstawie nauki Grzegorza Wielkiego podać jej zasadnicze cechy²⁷ Przedstawieniu tych cech zostaje poświęcona niniejsza część naszego opracowania.

Grzegorz Wielki określa rzeczywistość niebiańskiego szczęścia przede wszystkim jako doskonałą²⁸ Próbując wyjaśnić, dlaczego papież uważa niebiańskie szczęście za doskonałe, należy zastanowić się nad charakterystyką kontemplowania Boga²⁹, które leży u podstaw omawianego szczę-

²⁴ Por. Gregorius Magnus, *Moralia in Iob* V, 3, 3; XXIV, 11, 34; VII, 31, 46; X, 19, 36; XXI, 10, 17. Por. C. Dagens, *Saint Grégoire le Grand. Culture et expérience chrétiennes*, Paris 1977, s. 422.

²⁵ Por. J. P. McClain, *The Doctrine...*, s. 51, 53.

²⁶ Por. Gregorius Magnus, *Moralia in Iob* Praefatio, 10, 20.

²⁷ W nauczaniu autora *Moraliiów* oprócz wspomnianych zasadniczych cech można wyróżnić także dwie inne: cechę wspólnotowości oraz cechę odłączenia od wiecznego cierpienia. Cecha wspólnotowości charakteryzuje niebiańskie szczęście posiadane przez pojedynczego człowieka w odniesieniu do innych uczestniczących w tym szczęściu osób. Świadczy ona o tym, że niebiańskie szczęście jest wspólne dla wszystkich jego uczestników. W tej wspólnotocie istnieje jednak różnorodność godności, która w żaden sposób nie staje się źródłem zazdrości i niezgody. Cecha odłączenia od wiecznego cierpienia świadczy o tym, że niebiańskie szczęście znajduje się w całkowitym odłączeniu od rzeczywistości wiecznego cierpienia. Sprawiedliwi ludzie oglądają męki niegodziwych, ale cierpienie złych nie dotyka sprawiedliwych. Oglądanie cierpienia służy sprawiedliwym ludziom, ponieważ podkreśla wielkość ich szczęścia.

²⁸ Por. Gregorius Magnus, *Moralia in Iob* IX, 49, 75: „beatitudinis perfectio”; tamże, Praefatio, 10, 20: „animarum perfectum gaudium”; tamże, XVI, 13, 18: „perfecto gaudio exsultare”; tamże, XXI, 10, 17: „perfectae retributionis gaudia” Niebiańskie szczęście Grzegorz Wielki uważa za doskonałe w przeciwieństwie do ziemskiego szczęścia związanego z posiadaniem cnót, które uważa za szczęście prawdziwe, ale niedoskonałe ze względu na skażenie ludzkiej natury.

²⁹ Na temat cech Boga por. M. Frickel, *Deus totus ubique simul. Untersuchungen zur allgemeinen Gottgegenwart im Rahmen der Gotteslehre Gregors des Großen*, Freiburg 1956, s. 33–107; G. R. Evans, *The thought of Gregory the Great*, Cambridge 1986, s. 57.

ścia. Niebiańską wizję Boga nasz Autor charakteryzuje jako wyraźną i pełną (*clara [...] visione, manifesta contemplatio, plene videre*)³⁰ Ta wyraźna kontemplacja Stwórcy jest absolutnym szczytem, do którego człowiek może zostać wyniesiony dzięki łasce Bożej³¹ Przewyższa ona wszelkie kontemplacyjne doświadczenie, pozbawione wyrazistości, w życiu ziemskim³² Dlatego należy przyjąć, że niebiańska kontemplacja, na miarę uzdolnienia człowieka, jako ograniczonego stworzenia, jest doskonała. Można więc stwierdzić, że pozaziemskie szczęście papież uważa za doskonałe najprawdopodobniej z tego powodu, iż decyduje o nim wyraźne kontemplowanie Stwórcy³³

Człowiek, zgodnie z myślą biskupa Rzymu, w życiu niebiańskim będzie wprawdzie widzieć Boga w sposób wyraźny, uznany przez nas za doskonały, nie będzie jednak Go widzieć w taki sam sposób, w jaki widzi siebie Bóg. Niebiańska wizja doświadczana przez człowieka jest, zdaniem Papieża, tylko podobna do wizji doświadczanej przez Boga, ale nie może się z nią równać. Człowiek jako ograniczone stworzenie będzie widzieć Boga w daleko mniejszym stopniu, niż On widzi siebie³⁴ W tym kontekście nasz autor, niejako podając w wątpliwość wyprowadzone powyżej wnioski o doskonałości stanu niebiańskiego oglądania Boga, podkreśla, że w wieczności można kontemplować Boga, ale nie w sposób absolutnie doskonały (*ad perfectum*)³⁵ Także aniołowie, według biskupa Rzymu, nie kontemplują Boga w sposób absolutnie doskonały (*perfecte*)³⁶

³⁰ Por. Gregorius Magnus, *Moralia in Iob* XXX, 4, 17; VIII, 52, 88; tenże, *Homiliae in Hiezechielem Prophetam* II, 9, 10.

³¹ Por. tenże, *Moralia in Iob* X, 8, 13; X, 9, 15; XVIII, 54, 92; XIX, 2, 4. Por. J. P. McClain, *The Doctrine...*, s. 48–51.

³² Por. Gregorius Magnus, *Homiliae in Hiezechielem* I, 7, 18; II, 9, 10. Por. J. P. McClain, *The Doctrine...*, s. 28–29; P. Gwiazda, *Życie...*, s. 103–105.

³³ Zdaniem Grzegorza Wielkiego wywyższenie człowieka do wyraźnego kontemplowania Boga, które leży u podstaw doskonałego szczęścia, wymaga doskonałości samego człowieka, który jest podmiotem niebiańskiej kontemplacji Boga. Por. Gregorius Magnus, *Moralia in Iob* IV, 36, 72; XIII, 24, 27. Należy zaznaczyć, że doskonałość sprawiedliwych ludzi w wieczności ściśle wiąże się z doświadczaniem przez nich wiecznego pokoju. Pokój jest stanem niekazitelnosci człowieka, czyli wywyższenia ludzkiej natury do doskonałości. Oznacza to, że doskonale niebiańskie szczęście jest przepojone pokojem. Wieczny pokój jest nieodłącznym elementem doskonałości niebiańskiego szczęścia. Por. tamże, VI, 37, 62; XXXV, 6, 16.

³⁴ Por. tamże, XVIII, 54, 93; CCL 143A, s. 955: „Sic profecto non ita conspicimus Deum sicut ipse conspicit se [...]. Nam visio nostra vel requies erit utcumque similis visioni vel requiei illius, sed aequalis non erit”; tamże, XVIII, 54, 92; X, 8, 13. Por. J. P. McClain, *The Doctrine...*, s. 42–43.

³⁵ Por. Gregorius Magnus, *Moralia in Iob* X 8, 13; CCL 143, s. 547: „In retributionis autem culmine reperiri Omnipotens per contemplationis speciem potest, sed tamen ad perfectum non potest, quia etsi hunc in claritate sua quandoque conspicimus, non tamen eius essentiam plene contuemur” Por. J. P. McClain, *The Doctrine...*, s. 34.

³⁶ Por. Gregorius Magnus, *Moralia in Iob* X, 9, 14; CCL 143, s. 547: „Excelsior itaque caelo est [Deus] quia ipsi quoque electi spiritus visionem tantae celsitudinis perfecte

Przedstawione wnioski wcale nie przekreślają doskonałości niebiańskiego oglądania Stwórcy. Dowodzą natomiast, że charakteryzuje się ono doskonałością tylko w odniesieniu do zdolności człowieka, jako ograniczonego stworzenia, dla którego omawiana wizja Boga jest najwyższym i ostatecznym dostępnym mu szczytem³⁷ Natomiast z punktu widzenia Boga wizja Jego oblicza doświadczana przez sprawiedliwego człowieka jest niedoskonała, ponieważ Bóg kontempluje siebie samego w daleko większym stopniu.

Według autora *Moraliiów*, tej niejako nie w pełni doskonałej kontemplacji Boga w życiu niebiańskim będzie towarzyszyć nieustanne pragnienie coraz doskonalszego posiadania łączności z Nim. Człowiek, zdaniem papieża, w stanie niebiańskiego oglądania Stwórcy z doświadczaniem przyjemności (*delectabiliter*) będzie odczuwać pragnienie Boga i zarazem nasycenie się Nim. Od tego pragnienia całkowicie będzie odłączony niedostatek, a od nasycenia zniechęcenie, ponieważ człowiek pragnąc Boga, będzie nasycać się Nim i nadal będzie pragnąć się nasycić³⁸ U autora *Moraliiów* pragnienie Boga oznacza miłowanie Go³⁹, dlatego w życiu niebiańskim wraz z nieustannie odczuwającym i zaspokajającym pragnieniem Stworzyciela wzrasta miłość sprawiedliwego człowieka do Niego⁴⁰ Z tego powodu niebiańskie oglądanie Boga jest nieustannym zmierzaniem (*ire*) ku Bogu⁴¹

W nauczaniu Grzegorza Wielkiego, z doskonałością niebiańskiego szczęścia wiąże się jego duchowy charakter, ponieważ doskonałość w życiu niebiańskim zakłada nieistnienie jakiegokolwiek domieszki elementu materialnego o ziemskich właściwościach, który jest niedoskonały i niedoskonałością tą naznacza rzeczywistość duchową, gdy się z nią łączy⁴²

---

non penetrant” Por. J. P. McClain, *The Doctrine...*, s. 42. Na temat angelologii Grzegorza Wielkiego por. J. Lachowicz, *Angelologia św. Grzegorza Wielkiego*, „Studia Teologiczne” 12:1994, s. 153–186.

³⁷ Por. J. P. McClain, *The Doctrine...*, s. 75; P. Gwiazda, *Życie...*, s. 103.

³⁸ Por. Gregorius Magnus, *Moralia in Iob XVIII*, 54, 91; CCL 143A, s. 954: „Erit nobis delectabiliter impressa sitis simul atque satietas. Sed longe abest a siti necessitas, longe a satietate fastidium, quia et sitientes satiabimur, et satiari sitiemus” Por. tenże, *Homiliae in Hiezechielem I*, 8, 15. Por. J. P. McClain, *The Doctrine...*, s. 38–39; P. Gwiazda, *Życie...*, s. 106.

³⁹ J. Morson dowodzi, że u Grzegorza Wielkiego terminy *desiderare*, *amare* i *diligere* są synonimami. Por. J. Morson, *Seeking God by Desire*, „Cistercian Studies” 2:1967, s. 175–185.

⁴⁰ Por. Gregorius Magnus, *Moralia in Iob XXV*, 7, 16; CCL 143B, s. 1241: „Nunquam profecto de altari ignis iste deficit, quia etiam post hanc vitam eorum [electorum] mentibus fervor caritatis accrescit” Por. tenże, *Homiliae in Hiezechielem II*, 4, 18; II, 2, 9. Por. J. P. McClain, *The Doctrine...*, s. 43–45.

⁴¹ Por. Gregorius Magnus, *Moralia in Iob XVIII*, 54, 93; X, 8, 13.

⁴² Por. tamże, IX, 49, 75. Por. tamże, X, 8, 13; XXXV, 20, 48; XXXIII, 16, 32; XXXIV, 4, 8. W tym kontekście mogłyby powstać wątpliwości co do Grzegorzowego stanowiska od-

Skoro rzeczywistość niebiańskiego szczęścia jest duchowa, należy stwierdzić, że ten rodzaj szczęścia dotyczy tylko i wyłącznie duchowej, wewnętrznej sfery człowieka⁴³. Szczęście będzie więc ukierunkowane duchowo, a nie cieleśnie, jak to głosili zwolennicy poglądów millenarystycznych⁴⁴.

Niebiańskie szczęście, które jest doskonałe, trwa wiecznie. Analizując myśl Grzegorza Wielkiego, można zauważyć, że, według niego, rzeczywistość doskonała i duchowa nie może być przemijająca, gdyż przemijalność towarzyszy tylko niedoskonałej rzeczywistości ziemskiej⁴⁵. Niebiańskie szczęście jest więc wieczne⁴⁶. Ono nie odznacza się czasowym ograniczeniem⁴⁷, nigdy się nie kończy⁴⁸, natomiast jakby zawsze powstaje⁴⁹.

W nauczaniu Grzegorza Wielkiego wieczność doskonałego szczęścia najprawdopodobniej znajduje uzasadnienie w wieczności Boga⁵⁰, jako

nośnie do zmartwychwstania i dalszego istnienia ludzkiego ciała w życiu pozaziemskim. Śledząc myśl naszego autora, możemy zauważyć, że wierzy on w przyszłe zmartwychwstanie ciał, ale jego zdaniem będą to ciała nieskazitelne, czyli nienaznaczone niedoskonałością. Por. tamże, XXXV, 14, 25; Praefatio, X, 20.

⁴³ Por. tamże, VIII, 52, 88; IX, 13, 20; VII, 2, 2; XVIII, 41, 66; XXXIV, 3, 5.

⁴⁴ Millenaryzm lub inaczej chiliizm to pogląd nawiązujący do fragmentu Apokalipsy (por. Ap 20, 1–6), dotyczący mającego nadejść tysiącletniego ziemskiego królowania Chrystusa i Jego wybranych. Według millenarystów wydarzenie to będzie miało miejsce między pierwszym zmartwychwstaniem, dotyczącym sprawiedliwych, którzy pomarli, a drugim dotyczącym ludzi złych. Przedstawienia te rozwinęły się w myśli judeochrześcijańskiej. Znajdują odzwierciedlenie w *Didache* i *Liście Barnaby*. Są znane u Justyna (*Dialogus cum Iudaeo Tryphone* 80, 5–81, 4). Ten temat rozwijał Ireneusz (*Adversus haereses* V, 28, 3; V, 32, 1; V, 33, 2–3), według którego tysiącletniemu królestwu sprawiedliwych będzie towarzyszyć płodność ziemi i materialny dostatek. Do tej idei nawiązywał także Tertulian (*Adversus Marcionem* III, 24, 5). Teoria ta, krytykowana w sposób szczególnie przez Orygenesa i Augustyna, zaniknęła ostatecznie w V w. Por. J. Daniélou, *Teologia judeochrześcijańska*, Kraków 2002, s. 337–361; L. F. Ladaria, *Kres człowieka i kres czasów*, [w:] *Historia dogmatów*, red. B. Sesboüé, t. 2: V Grossi, L. F. Ladaria, Ph. Lécrivain, B. Sesboüé, *Człowiek i jego zbawienie*, Kraków 2001, s. 362–363; H. Pietras, *Początki teologii Kościoła*, Kraków 2000, s. 308–314; L. Padovese, *Wprowadzenie do teologii patrystycznej*, Kraków 1994, s. 89–90; M. Szram, *Orygenes a millenaryzm. Jednoznaczne odrzucenie czy przyjęcie pewnych inspiracji?*, „Tarnowskie Studia Teologiczne” 19:2000, nr 1, s. 39–53.

⁴⁵ Por. S. Rosik, *Finalizm życia chrześcijańskiego w świetle twórczości papieża Grzegorza Wielkiego*, Lublin 1980, s. 81–86; L. Nieścior, *Implikacje moralne nauki o czasie w „Moraliach” św. Grzegorza Wielkiego*, „Teologia Patrystyczna” 2:2005, s. 64–68, 72–73.

⁴⁶ Por. Gregorius Magnus, *Moralia in Iob* XXXIII, 14, 29: „aeterna felicitas”; tamże, XXXV, 14, 28: „aeterna beatitudo”; tamże, XXXV, 8, 16: „perpetua beatitudo”; tamże, XX, 27, 56: „aeterna exsultatio”; tamże, IV, 34, 68: „semper praesens laetitia”; tamże, IV, 32, 65: „semper praesens gaudium”; tamże, XVIII, 48, 79: „gaudia aeterna”; tamże, VIII, 52, 88: „aeternae laetitiae exsultatio”; tamże, XII, 19, 24: „semper gaudere”

⁴⁷ Por. tamże, XX, 27, 56.

⁴⁸ Por. tamże, XXXIV, 19, 35; IV, 25, 46.

⁴⁹ Por. tamże, IV, 25, 46. Por. J. P. McClain, *The Doctrine...*, s. 38.

⁵⁰ Por. Gregorius Magnus, *Moralia in Iob* XVI, 43, 54. Por. J. P. McClain, *The Doctrine...*, s. 72.

przedmiotu omawianego szczęścia oraz w wieczności człowieka, jako podmiotu tego rodzaju szczęścia⁵¹ Autor *Moraliów* podkreśla jednak, że człowiek w niebiańskiej rzeczywistości nie jest wieczny w takim stopniu, jak Bóg. Osoba ludzka tylko naśladuje wieczność Bożą. W tym kontekście papież pisze, że człowiek jest równocześnie podobny i niepodobny do Boga. Podobny przez to, że staje się szczęśliwy, a więc uczestniczy w Bogu i Jego wieczności, przyjmując dar oglądania Jego oblicza, natomiast niepodobny ze względu na to, że jest ograniczonym stworzeniem⁵² Jednakże takie upodobnienie się do Bożej wieczności przez jej naśladowanie oznacza wieczność człowieka, którą Grzegorz określa jako wielką (*magna [...] aeternitas*)⁵³ Możemy więc stwierdzić, że człowiek wywyższony do niebiańskiej doskonałości w stanie kontemplowania Boga, równocześnie uczestniczy w wieczności, co świadczy o nierozłączności niebiańskiej doskonałości oraz wieczności. Dlatego ów żyjący wiecznie człowiek, kontemplując wiecznego Boga, doświadcza wiecznego szczęścia.

Z kwestią doskonałości i wieczności niebiańskiego szczęścia wiąże się u autora *Moraliów* jego prawdziwość⁵⁴ W stanie niebiańskiego szczęścia sprawiedliwy człowiek doskonale i wiecznie obcuje z Bogiem, będącym Prawdą (por. J 14, 6)⁵⁵, dlatego ten rodzaj szczęścia jest w pełni prawdziwy. Świadectwem tego przekonania może być stwierdzenie naszego autora, że dla sprawiedliwych ludzi w wiecznym wynagrodzeniu zostają zachowane prawdziwe dobra (*vera bona*)⁵⁶ Niebiańskie szczęście polega na posiadaniu tych prawdziwych dóbr, przez które rozumiemy jedno Dobro, którym jest Bóg. Jest to więc szczęście prawdziwe⁵⁷

Według Grzegorza Wielkiego niebiańskie szczęście jest piękne⁵⁸, ponieważ w niebie człowiek doskonale i wiecznie uczestniczy w Bogu, otoczonym prawdziwym pięknem (*decus*) (Ps 92, 1)⁵⁹ Papież zwraca uwagę, że wielkie jest piękno nagród (*pulchritudo praemiorum*), do których Kościół zostanie wywyższony w wieczności przez kontemplowanie Bożego oblicza. Piękno pozaziemskiej niewidzialnej rzeczywistości jest, zdaniem

⁵¹ Por. tamże, s. 73–74.

⁵² Por. Gregorius Magnus, *Moralia in Iob* XVIII, 48, 79.

⁵³ Por. tamże, XVIII, 54, 93.

⁵⁴ Niebiańskie szczęście jest prawdziwe w przeciwieństwie do szczęścia ziemskiego związanego z posiadaniem przemijających dóbr, które papież uważa za szczęście iluzoryczne i złudne, ponieważ jest zakorzenione w posiadaniu nietrwałych dóbr i prowadzi do wiecznego cierpienia.

⁵⁵ Por. Gregorius Magnus, *Moralia in Iob* XXIX, 7, 16; XXIV, 11, 34.

⁵⁶ Por. tamże, XIV, 6, 7.

⁵⁷ Por. tamże, XX, 27, 56; XX, 38, 74.

⁵⁸ Por. tamże, XVIII, 26, 42.

⁵⁹ Por. tamże, XXXII, 6, 8.

autora, daleko i nieporównywalnie większe od piękna widzialnego sklepienia nieba, dostrzeganego w życiu ziemskim. Piękno wieczne jest godnym podziwu cudem, którego w życiu ziemskim zobaczyć nie można⁶⁰

* * *

Celem artykułu było przedstawienie istoty i cech niebiańskiego szczęścia w doktrynie Grzegorza Wielkiego. Istota niebiańskiego szczęścia składa się z dwóch elementów: kontemplowania Boga i radości, która płynie z tego kontemplowania. Oglądanie Boga w wieczności utożsamia się z posiadaniem Go oraz ze zjednoczeniem z Nim w miłości. Niebiańskie szczęście przede wszystkim charakteryzuje się cechą doskonałości ze względu na wyrazistość niebiańskiej wizji. Jest ono duchowe, czyli dotyczy wyłącznie duchowej sfery człowieka, w przeciwieństwie do poglądów zwolenników millenaryzmu. Jest także wieczne, ponieważ ludzka dusza uczestniczy w niebie w wieczności Boga. Niebiańskie szczęście jest prawdziwe, ponieważ człowiek obcuje z Bogiem, który jest Prawdą (J 14, 6). Wieczne szczęście jest piękne, ponieważ w niebie człowiek uczestniczy w Bogu otoczonym pięknem (Ps 92, 1).

THE ESSENCE AND CHARACTERISTICS OF CELESTIAL FELICITY ACCORDING TO THE TEACHING OF GREGORY THE GREAT

S u m m a r y

The main purpose of the article is to look at the doctrine of Gregory the Great and explore his teaching on the essence and characteristics of the celestial felicity. According to the teaching of Gregory the Great, the essence of celestial felicity consists of two elements: the vision of God and the joyful fruition which flows from the vision. The vision of God identifies with the possession of God and unity with Him through the beatific love. The celestial felicity first of all is characterized by feature of perfection because of the clarity of the celestial vision. The celestial felicity is spiritual, i. e., the felicity concerns only spirituality of the human in contrast to the teaching of the followers of the chiliasm. The celestial felicity is eternal, because the human soul in heaven participates in the eternity of God. The celestial felicity is true, because in the state of the felicity the human perfectly communes with God who is Truth (John 14:6). The celestial beatitude is beautiful, because in heaven the human participates in God clothed with majesty (Ps 92:1).

---

⁶⁰ Por. tamże, IX, 11, 18. Na temat astronomicznej wiedzy Grzegorza Wielkiego por. P. Meyvaert, *Translator's appendix: Gregory the Great and Astronomy*, [w:] *Gregory the Great. A symposium*, red. J. C. Cavadini, London 2001, s. 137–145.